

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง การถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการให้โภชนาการแก่เด็กเล็กของมารดาในชุมชนชนบท เป็นการศึกษาเกี่ยวกับการถ่ายทอดความรู้หรือการกล่อมเกลาทางสังคม ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงดูเด็ก พฤติกรรมการถ่ายทอดความรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ด้านการให้โภชนาการของแม่และครอบครัวแก่เด็กเล็ก ความเชื่อและการให้คุณค่าในแบบแผนการบริโภคที่ยังคงอยู่ และที่เปลี่ยนแปลงไปจากสังคมของครอบครัวในชุมชน ขอบเขตการศึกษา มีแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้คือ

1. ทฤษฎีและแนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
2. ทฤษฎีแนวคิดพฤติกรรมการบริโภค
3. ทฤษฎีด้านความเชื่อที่กำหนดพฤติกรรมของบุคคล
4. แนวคิดการเรียนรู้ทางสังคมและการถ่ายทอดความรู้
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ทฤษฎีและแนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ทฤษฎีวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงทางสังคม : ชุมชนจะเปลี่ยนสภาพจากความ เรียบง่ายไปสู่สภาพที่ซับซ้อนและปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ดีขึ้น ในขณะที่มันโตขึ้น นั่นคือ จะเปลี่ยนจากชุมชนชนบทกลายเป็นชุมชนเมือง ซึ่งในเรื่องของความเปลี่ยนแปลงของชุมชนนี้ได้มีนักทฤษฎี เช่น Toennies (1877) ใช้แนวคิดของ Gemeinschaft and Gesellschaft ในการแสดงถึงความแตกต่างระหว่างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลมีลักษณะที่มีการช่วยเหลือร่วมมือกันมีการพึ่งพา ระหว่างกัน มีความผูกพันทางด้านจิตใจและมีข้อตกลงที่ไม่เป็นทางการ เมื่อชุมชนมีขนาดใหญ่ขึ้น และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลจะเปลี่ยนไปเป็นแบบ Gesellschaft ซึ่งมีลักษณะติดต่อกันอย่างเป็นทางการที่มีการแบ่งเฉพาะลงไป (อ้างใน สมนึก ชัชวาลย์, 2532, หน้า 5)

ในทางทฤษฎีสังคมวิทยานั้น ชั้นทางสังคม (Social Class) ระดับหนึ่ง ๆ จะถ่ายทอดและหล่อหลอมบุคคลในชั้นสังคมของตนให้มีความแตกต่างไปจากบุคคลในชั้นสังคมอื่นและครอบครัวมักเป็นตัวแทนของการถ่ายทอดอบรมนี้ เพราะฉะนั้นเมื่อบุคคลอยู่ในชั้นสังคมใด เขาย่อมได้รับการหล่อหลอมและได้รับโอกาสในชีวิตระดับหนึ่ง ซึ่งแตกต่างไปจากบุคคลในชั้นทางสังคมอื่นด้วย มักพบว่าบุคคลในชั้นสังคมระดับสูงและปานกลาง จะมีความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยม แนวคิดและพฤติกรรมแตกต่างไปจากบุคคลที่อยู่ในชั้นต่ำ บิดามารดาที่อยู่ในชั้นสังคมต่างกันจะถ่ายทอดลักษณะประจำชั้นทางสังคมของตนไปสู่บุตรด้วย ทั้งในครอบครัวและชุมชน (Elkin, 1960 อ้างใน เพ็ญแข ประจณปัจจนิก, 2536, หน้า 27)

ประเสริฐ แยมกลิ่นพุง (2536, หน้า 1, โรเนียว) การเปลี่ยนแปลงย่อมเกิดขึ้นเสมอในทุกสังคม คือ อาจจะเร็วหรือช้าก็ได้ขึ้นอยู่กับกาลเวลา ไม่มีสังคมใดหยุดอยู่กับที่โดยแท้จริง เพราะการเปลี่ยนแปลงเป็นลักษณะธรรมชาติของมนุษย์ อย่างน้อยที่สุดเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเวลาต่างกัน แม้จะคล้ายกันก็ไม่มีทางเหมือนกันได้โดยเด็ดขาด สาเหตุอย่างหนึ่งของความไม่เหมือนกันก็เพราะมีการเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคลที่เกี่ยวข้องเมื่อมีการเปลี่ยนตัวบุคคลเหตุการณ์ก็จะเปลี่ยนแปลงไป เพราะบุคคลแต่ละคนมีลักษณะพิเศษบางอย่างของตนเอง (Individuality) ซึ่งทำให้ไม่เหมือนกับบุคคลอื่นหรือแม้แต่ตัวบุคคลนั้นเอง บุคลิกลักษณะของเขาย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามอายุขัย เหตุการณ์ในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต จึงไม่มีทางที่มนุษย์สร้างสิ่งใหม่ขึ้นมา เช่น แนวความคิดหรือแบบการกระทำ ซึ่งกลายเป็นบรรทัดฐานหรือประเพณีใหม่ขึ้นมา และทำให้สภาพแวดล้อมเดิมทางสังคมต้องเปลี่ยนแปลงไป ในด้านสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ การเปลี่ยนแปลงก็เกิดขึ้นเสมอ ทั้งที่เป็นไปโดยธรรมชาติและโดยการดัดแปลงแก้ไข และควบคุมโดยมนุษย์ ในแต่ละเวลาและสมัยจึงอยู่ในสภาพแวดล้อมไม่เหมือนกัน ซึ่งสอดคล้องกับ เจริญลาภ สักคะวัฒนะ (2537, หน้า 103) ที่ศึกษาเกี่ยวกับผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมในสังคมที่ปรับเปลี่ยน พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางด้านวัตถุ และพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปอันสืบเนื่องมาจากหลาย ๆ ปัจจัย เช่น การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ ซึ่งมีผลกระทำต่อพฤติกรรมของคน

สุพัตรา สุภาพ (2536, หน้า 117) ได้ให้ความหมายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมหมายถึงการเปลี่ยนแปลงในระบบความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ด้วยสายตา ในลักษณะต่าง ๆ ของวิธีการดำรงชีวิตหรือ เรียกสั้น ๆ ว่า การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เช่น การรับเอาแบบอย่างความเป็นอยู่ในเรื่องอาหารการกิน การแต่งกาย การพักผ่อนหย่อนใจ ฯลฯ นั้น ไม่ถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เว้นเสียแต่การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมมีผลสะท้อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบความสัมพันธ์ของบุคคลแตกต่างไปจากที่เคยเป็นอยู่มาแต่เดิม

สนิท สมัครการ (2525, หน้า 2-8) ได้มองการเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึง การเปลี่ยนที่เกิดกับพฤติกรรมของคนในสังคมโดยเฉพาะพฤติกรรมสังคม (Social Behavior) หรือความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relations) มากกว่าอย่างอื่น และมีสาเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ก็คือ การประดิษฐ์คิดค้น (Invention) การคิดสร้างระบบความเชื่อใหม่ ๆ เมื่อได้มีการยอมรับแนะนำมาใช้กันแพร่หลายในสังคมสืบทอดกันมาด้วย กระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม (Enculturation or Socialization) เป็นระยะเวลายาวนาน การขอยืมหรือลอกเลียนแบบกันเป็นอีกสาเหตุหนึ่งแห่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม การนำวิธีการดำเนินชีวิตมาจากวัฒนธรรมอื่นที่มีการติดต่อสัมพันธ์กับสังคมอื่น ได้แก่ สื่อสารมวลชน หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ และภาพยนตร์ เป็นต้น ทำให้คนทราบถึงการเปลี่ยนแปลงในเหตุการณ์ต่าง ๆ ของโลกได้รวดเร็ว และในระยะเวลาอันสั้น

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นได้เสมอ เป็นสิ่งปกติธรรมดาหากว่าสภาพแวดล้อมของชีวิตเปลี่ยนไปจากที่เคยเป็นอยู่เดิม วิธีการดำรงชีวิตวัฒนธรรมก็ต้องเปลี่ยนไป เพื่อให้เข้ากับสภาพใหม่ที่เกิดขึ้น (ทั้งโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม) ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนั้น อาจจะดีขึ้น หรือเลว หรือคงเดิมก็ได้ นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ไม่ได้เกิดจากสาเหตุใดสาเหตุหนึ่งเพียงอย่างเดียว เพราะมีปัจจัยหลายอย่างที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเช่น อุดมคติ เทคโนโลยี ศาสนา เศรษฐกิจ ค่านิยม ซึ่งอาจจะทำให้โครงสร้างของสังคมในระยะนั้น ๆ เปลี่ยนแปลงไปได้ ถ้ามีปัจจัยบางอย่างเปลี่ยนแปลงไป (พทยา สายหู “การเปลี่ยนแปลงทางสังคม” คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)

จากแนวคิดและทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ในทัศนะของสมศักดิ์ ศรีสันติสุข และสุวรรณ บัวทวน (2537, หน้า 146-151) ได้พยายามจัดระบบการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนว่าเกิดจากส่วนหนึ่งก็คือตัวแปรเหตุที่สำคัญ ได้แก่ นิเวศวิทยา การยอมรับสิ่งใหม่ การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ลักษณะบุคลิกภาพของปัจเจกบุคคล สื่อสารมวลชน และการสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน ส่วนตัวแปรที่สำคัญได้แก่ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมไม่มากนัก และยังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่เร็วขึ้นได้มีการพัฒนาปรับปรุงคุณภาพชีวิตของสังคมชนบทให้ดีขึ้นกว่าเดิม และเป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตไปสู่ความทันสมัย

นอกจากนี้ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2537, หน้า 79-81) ยังกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม การแพร่กระจายวัฒนธรรมในด้านการแพร่กระจายความรู้ด้านการแพทย์ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจากสังคมเมืองไปสู่สังคมชนบท เมื่อชาวบ้านยอมรับความเจริญดังกล่าวย่อมจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบพฤติกรรม การรักษาและการป้องกันการเจ็บป่วยในสังคม

การมองถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมอีกด้านหนึ่ง ซึ่งมีความสอดคล้องกัน กับนักวิชาการหลาย ๆ ท่าน สนิท สัมครการ และนิติ กลีโกศล (2526-2527, หน้า 79-80) ได้ให้ข้อคิดว่า การที่สังคมชนบทได้มีการติดต่อกับสังคมเมืองมากขึ้นนั้น ทำให้ระบบการพึ่งพาอาศัยภายในสังคมชนบทน้อยลง ระบบครอบครัวและเครือญาติซึ่งเดิมเคยเป็นหน่วยทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมได้เปลี่ยนบทบาทไป ทั้งนี้เนื่องจากหน่วยต่าง ๆ เข้ามาทำหน้าที่แทน ระบบครอบครัวและเครือญาติได้ทำหน้าที่น้อยลง ระบบพึ่งพากันอย่างเป็นปึกแผ่นลดลง มีการพึ่งพา ระบบหน่วยที่รัฐเข้ามาเกี่ยวข้องมากขึ้น เช่น การนำบุตรหลานที่ยังเล็กอยู่เข้าสู่ระบบโรงเรียน เด็กเล็ก โรงเรียน สหกรณ์หรือธนาคาร เป็นต้น

การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมของสังคมเมืองเข้าไปในสังคมชนบทในเรื่องของการยอมรับค่านิยมปัจเจกบุคคลนิยม ความเชื่อมั่นในตนเองที่ได้ประสบความสำเร็จในชีวิตการทำงานและสังคม และจากการยอมรับความทันสมัยย่อมจะทำให้ค่านิยมในสังคมชนบทที่ยกย่องบูชาบรรพบุรุษ ความมีเกียรติ ความภูมิใจในเผ่าพันธุ์ การเชื่อฟังผู้อาวุโสเก่า การยึดมั่นในความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ จะเปลี่ยนไปจากเดิม เนื่องจากกระแสการเปลี่ยนแปลง การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมภายนอก การเข้าสู่ชุมชน (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2528, หน้า 177) และวัฒนธรรมเป็นชีวิตที่เคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด เพียงแต่ในอดีตนั้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างเชื่องช้า จนแทบจะหารอยต่อระหว่างวัฒนธรรมเก่ากับวัฒนธรรมใหม่ไม่ได้ ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงแต่เดิมนั้นเกิดขึ้นในกระบวนการเดียวกัน ไม่ได้มีความขัดแย้งเหมือนดังที่เป็นอยู่ระหว่างวัฒนธรรมสองกระแสอย่างในปัจจุบัน ซึ่ง “บังคับ” ให้เลือกระหว่างของใหม่กับของเก่า

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามแนวคิดของพาร์สันส์ (1970) มีอยู่ 2 ประการที่เป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง คือ ความเครียด (Strain) และผลประโยชน์ที่เป็นอยู่ (Vested Interest) ความเครียดจะผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลงและนำไปสู่การสร้างสมดุลภาพใหม่ ส่วนผลประโยชน์ที่เป็นอยู่เป็นพลังที่จะต่อต้านการเปลี่ยนแปลงเพื่อรักษาสมดุลภาพให้เหมือนเดิม และพาร์สันส์ ยังกล่าวอีกว่า “กระบวนการทั้งหมดเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงบางอย่าง แต่อาจจะแตกต่างกับกระบวนการที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงที่มาจากโครงสร้างทางสังคม” หมายความว่า การเปลี่ยนแปลงเป็นแบบของกระบวนการเฉพาะซึ่งเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างทางสังคม แบบกระบวนการต่าง ๆ ตามความคิดของพาร์สันส์ มีอยู่ 4 แบบ คือ 1. สมดุลภาพ (Equilibrium) เกี่ยวข้องกับกระบวนการภายในระบบ 2. การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้าง เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงพื้นฐานของระบบ 3. ความแตกต่างทางโครงสร้าง (Structural Differentiation) เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงในระบบย่อยแต่ไม่ได้เปลี่ยนแปลงในระบบทั้งหมด และ 4. วิวัฒนาการ (Evaluation) เป็นกระบวนการที่บรรยากาศการพัฒนาแบบแผนของสังคมที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในระบบสังคมย่อย แต่ไม่ได้ทำให้ระบบสังคมใหญ่เปลี่ยนแปลงไป ถึงแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงทำให้เกิดความแตกต่างทางโครงสร้าง แต่ค่านิยมในสังคมไม่ได้เปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด เช่น เราจะพบว่าในสังคมเมืองและสังคมชนบทที่เริ่มเข้าสู่ความเป็นสังคมเมือง จะมีความแตกต่างในเรื่องของการเลี้ยงดูบุตรระหว่างชนชั้นสูงและชนชั้นต่ำ แต่ภายใต้ระบบสังคมใหญ่ ค่านิยมของความรัก ความเอาใจใส่ต่อบุตรยังเหมือนเดิม พ่อแม่ต้องทำงานหนักมากขึ้นจากการพัฒนาแบบแผนของสังคม ปัญหาของการบูรณาการรวมหน่วยเริ่มตั้งแต่ระดับสังคมที่ง่ายไปสู่ระบบสังคมที่มีความสลับซับซ้อนขึ้น พาร์สันส์ได้แยกระดับของการพัฒนาแบบวิวัฒนาการ 3 ระดับ คือ ระดับดั้งเดิม ระดับกลาง และระดับความทันสมัย มีปัจจัยหลายปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทุก ๆ ด้านมากขึ้น อันจะมีผลกระทบต่อระบบครอบครัว การดูแลบุตร ระบบการถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ สู่พฤติกรรมของคนที่เปลี่ยนหรือคงอยู่ (อ้างใน สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2537, หน้า 62-65)

จอห์น ดิวอี้ (อ้างใน ชูเกียรติ ลิสุวรรณ์, 2534, หน้า 58-59) เห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างเปลี่ยนแปลงและมีวิวัฒนาการอยู่ตลอดเวลา ไม่มีอะไรที่ตายตัวเที่ยงแท้ ไม่มีอะไรเป็นสิ่งสมบูรณ์ (Absolute) จะต้องเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพและกาลเวลา เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมใหม่ที่มีคุณภาพดีกว่าเดิม อารง บัวศรี (อ้างใน ชูเกียรติ ลิสุวรรณ์, 2534, หน้า 134-135) ยังมีการมองในเรื่องของค่านิยมและคุณวิยาว่าไม่เป็นเพียงการแสดงออกอย่างเท่านั้น แต่มีผลไปทั้พฤติกรรมที่แสดงออกให้ปรากฏเป็นการกระทำด้วย ค่านิยมจึงเป็นเรื่องของบุคคล ประเพณีที่สังคมยึดถือสืบต่อกันมาไม่มีอะไรตายตัว อาจเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลสมัย ใช้หลักทางด้านหน้าที่เป็นสิ่งที่กำหนดคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ

รัชณี เศรษฐ์ (2528, หน้า 283-285) ได้ให้แนวคิดของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่าเป็นสิ่งที่เกิดจากปัจจัยต่าง ๆ ซึ่งจะขอนำแนวคิดเฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้อง คือ

1. การศึกษาเป็นตัวสนับสนุนให้คนในสังคม สภาพทางสังคมที่ดีขึ้นกว่าเดิม ปัจจุบันเชื่อกันว่าสังคมที่ได้รับการศึกษาดีกว่าจะพัฒนามากกว่า เพราะการศึกษา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงความคิด ทักษะ ทักษะ และสัมพันธภาพระหว่างบุคคลโดยทั่วไป ดังนั้น ประเภทของการศึกษาและปริมาณในการฝึกฝนจึงเป็นสิ่งสำคัญ การที่มีเทคโนโลยีเพิ่มมากขึ้น ทำให้คนต้องเพิ่มความขวนขวายศึกษาเพิ่มเติม การมีงานทำหรือเพื่อหางานที่ดีกว่า การเปลี่ยนแปลงในเรื่องการศึกษาจึงมีผลต่อการนำบุคคลเข้าสู่ตลาดแรงงาน หรือทำให้บุคคลไร้งานทำก็อาจเป็นไปได้เช่นกัน

2. ความเป็นเมืองเป็นปัจจัยที่สับทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมชนบทได้เปลี่ยนแปลงเข้าสู่ความเป็นเมืองมากขึ้น และเป็นอิทธิพลของเมืองที่มีต่อท้องถิ่นชนบท เป็นขบวนการหนึ่งในการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ขบวนการนี้ทำให้คนเพิ่มความเป็นชาวเมืองมากขึ้น และจำเป็นต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพของเมือง ความเป็นเมืองนี้เป็นปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมปัจจัยหนึ่ง

3. การแพร่ขยายนวัตกรรมที่เกิดขึ้นนั้น มีอาจเกิดขึ้นได้ในทุก ๆ สังคม แต่การที่เกิดขึ้นแล้วในบางสังคมและแพร่ขยายไป เป็นที่ยอมรับไว้ (Adoption) ในสังคมอื่น ๆ ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นได้เสมอ

4. เทคโนโลยี เมื่อเทคนิคในกิจกรรมต่าง ๆ เปลี่ยนไปสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปด้วย เช่น การเปลี่ยนแปลงเทคนิคในการผลิต ทำให้ชาวนามีฐานะดีขึ้นและมีโอกาสเลื่อนชั้นทางสังคมสูงขึ้น เทคนิคในการอุตสาหกรรมทำให้เกิดการทำงานแบบอัตโนมัติอย่าง นานไปทำให้เกิดความเป็นปัจเจกชนนิยมมากขึ้น และมีการเพิ่มของควมมีอิสระส่วนตัว ทำให้คุณค่าแบบดั้งเดิมลดความสำคัญลงไป และทำให้คนในสังคมเปลี่ยนแปลงเป็นแบบสังคมใหม่ มีความร่วมมือกันเพื่อกิจกรรมเฉพาะอย่างมากกว่าความร่วมมือร่วมใจแบบดั้งเดิม

5. ตัวบุคคลในสังคม Don Martindale (1962) และ W.Keith warner (1971) ได้ระบุชัดเจนไปว่า ตัวบุคคล (Individual) นั้นเป็นตัวการที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม สามารถจะเป็นแรงกระตุ้นคนอื่น ๆ ในสังคมต่อไปได้

6. สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติไม่ว่าจะเกิดขึ้นด้วยตัวของมันเอง หรือด้วยน้ำมือของมนุษย์ย่อมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมมนุษย์ เช่น ทำให้มนุษย์ต้องประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ ๆ ขึ้น มาทดแทนธรรมชาติทำให้ต้องโยกย้ายสถานที่อยู่ รวมทั้งกิจกรรมใหม่แปลกแยกไปจากเดิม เป็นต้น ทั้งนี้ อัตราการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติย่อมมีผลต่ออัตราการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่าจะเกิดขึ้นช้า หรือเร็วตามไปด้วย

วลัยทิพย์ สาขลวิจารณ์ (2539, หน้า 82-85) ได้มองการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยว่ามนุษย์จะอยู่ในโลกส่วนตัวของตนเองมากขึ้น ห่างเหินจากสังคมมนุษย์ และความเป็นมนุษย์มากขึ้น ความเป็นเอกัตบุคคล (Individualism) จะสูงขึ้น ทำให้สถาบันครอบครัวซึ่งเป็นแหล่งพักพิงของมนุษย์ยามทุกข์ร้อนได้รับความกระทบกระเทือนไปด้วย เพราะยังสังคมมนุษย์เข้าสู่กระแสของวิทยาศาสตร์และประยุกต์วิทยาที่สลับซับซ้อนมากขึ้นเพียงใด สถาบันครอบครัวก็จะถูกจำกัดให้มีขนาดเล็กลงเท่านั้น

สังคมไทยในอดีตเป็นสังคมของความเอื้อเฟื้อ อาทร ห่วงใยซึ่งกันและกัน ด้วยความรักและผูกพัน สมาชิกในครอบครัวอยู่ด้วยกันอย่างอบอุ่นตั้งแต่ปู่ ย่า ตา ยายจนถึงหลานเหลน ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว ทำให้เกิดระบบคุณธรรมและเป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมไทย การเข้ามาของเทคโนโลยีสนเทศ ทำให้การสื่อสารระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์น้อยลง ทำให้ความรู้สึกของการต้องพึ่งพาคนอื่นน้อยลง หลายสิ่งหลายอย่างในชีวิตที่ต้องการสามารถเกิดขึ้นได้เพียงแค่การกดปุ่ม ความรู้สึกเป็นเอกเทศ เรียนรู้ที่จะต้องทำทุกสิ่งทุกอย่างให้ได้ด้วยตนเอง พึ่งตนเอง ทำให้มนุษย์สูญเสียโอกาสในการเรียนรู้เพื่อจะรักและเอื้ออาทรต่อคนอื่น ๆ ที่อยู่ในระยะห่างจากตนเอง ผู้คนยุคใหม่จึงรู้จักที่จะรักและเอื้ออาทรต่อผู้อื่นในวงแคบ ๆ เริ่มจากการรักตนเอง

มากขึ้นทุกขณะ และรักคนที่รักตน รักคนใกล้ชิด ความรักของคนในยุคสมัยใหม่จึงเป็นความรักที่คาบเกี่ยวกับความเห็นแก่ตัว อันเป็นสาเหตุของปัญหาสังคมทั้งในปัจจุบันและอนาคต

การไหลบ่าของการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีโดยปราศจากการเลือกสรร คัดกรอง ให้สอดคล้องกับสภาพสังคม-วัฒนธรรมของเรา คือ จุดเริ่มต้นของปัญหาสังคมอันสลับซับซ้อน และหลากหลาย ซึ่งสามารถส่งผลกระทบไปยังเด็ก ๆ ซึ่งจะเติบโตขึ้นเป็นพีชพันธุ์แห่งสังคมอนาคตของเราอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

วิถีชีวิตแบบใหม่ในยุคสมัยแห่งโลกาภิวัตน์ ทำให้ผู้คนแข่งขันกันสะสมเงินตราและวัตถุอย่างเร่งรีบ เพราะทุกอย่างในชีวิตซื้อได้ด้วยเงิน เทคโนโลยีระดับใดก็ตามที่มีอยู่และจะบังเกิดขึ้นในอนาคต ต้องใช้เงินเป็นตัวแลกเปลี่ยน และเงินเท่านั้นที่จะเป็นตัวการกำหนดระดับความซับซ้อนของความทันสมัยและความน่าสมัย วิถีชีวิตแบบใหม่ในยุคสมัยแห่งโลกาภิวัตน์ทำให้ผู้คนในชนบทต้องรีบเร่งแข่งขันกันหาเงินไม่แพ้คนเมือง เพราะความล่มสลายของฐานทรัพยากรเพื่อยังชีพในท้องถิ่น การดำรงชีวิตแบบเรียบง่ายของชาวบ้านถูกกดดันให้เข้าไปผูกพันกับระบบเศรษฐกิจแบบตลาด คนวัยแรงงานต้องทิ้งไร่นาเดินทางเข้าเมืองใหญ่เพื่อหางานทำ ทั้งถูกน้อยไว้กับผู้สูงอายุในชนบท

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสความซับซ้อนของสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และเทคโนโลยี ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของคนต่อพฤติกรรมต่าง ๆ อาทิ การให้รางวัลกับผู้สูงอายุ คือ ปู่ ย่า ตา ยายมากขึ้น โดยเฉพาะในชุมชนชนบท และยังต้องพึ่งพา ระบบรัฐและเอกชน เช่น เด็กเล็กส่งเข้าไปยังศูนย์เด็กเล็กในชุมชน เป็นผู้ช่วยดูแลเด็กในช่วงเวลาที่พ่อแม่ต้องมุ่งด้านการประกอบอาชีพ การเปลี่ยนสภาพด้านอาชีพ เพื่อให้พอเพียงกับยุคสังคมใหม่ จึงเป็นเหตุหนึ่งซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมของคนในการให้เวลากับลูกเปลี่ยนไป

จากแนวคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม จึงอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอันมีรากฐานอยู่ที่วิถีชีวิต การดำรงชีวิตที่เปลี่ยนไปจากเดิมซึ่งเกิดจากสาเหตุ ปัจจัยหลายอย่างจากระบบการศึกษา ค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรม ระบบโครงสร้างหน้าที่ของระบบสังคมที่อาศัยอยู่ และจากระบบสังคมภายนอกมากระทบต่อระบบความสัมพันธ์ในครอบครัว ชุมชนให้แตกต่างไปจากวิถีชีวิตที่เคยมาแต่ดั้งเดิม จะมากหรือน้อยย่อมขึ้นอยู่กับการยอมรับกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม การสื่อสารมวลชนที่ปรับเปลี่ยนไปอย่างมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน แม้แต่บริบทของชุมชนเองก็ตาม แต่ในสังคมที่มีการสืบทอดระบบ วัฒนธรรม ความสัมพันธ์ของสังคม ครอบครัวกันมาโดยจะอาศัยกระบวนการถ่ายทอดความรู้ดั้งเดิม จากบรรพบุรุษรุ่นปู่ ย่า ตา ยาย สู่ลูกหลานย่อมจะทำให้มีความคงอยู่บ้าง มีการสูญหายไปบ้าง การยอมรับอย่างมีเหตุมีผลเพิ่มมากขึ้นตามกระแสของสังคม สิ่งแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยอยู่ตลอดเวลา

หากพิจารณาแนวคิดต่าง ๆ แล้ว อาจบอกได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากผลกระทบของปัจจัยต่าง ๆ ทั้งจากปัจจัยภายนอกและภายในชุมชนเอง ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ระบบคิด ความเชื่อ การปฏิบัติตัว การพัฒนาคุณภาพชีวิต การเลี้ยงดูเด็ก การได้รับความรู้ด้านโภชนาการของแม่สู่การถ่ายทอดต่อชนรุ่นต่อไป ได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย ตามอัตราของการเปลี่ยนแปลงการยอมรับตามบริบทของชุมชน

การวิจัยครั้งนี้นำเอาแนวคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเพื่อนำมาเป็นกรอบคิดหนึ่งในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ในส่วนที่มีความเกี่ยวข้องกับโภชนาการเด็กเล็กที่มารดาได้รับกับพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องในวิธีการต่าง ๆ ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขของช่วงเวลา สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของโลก

2. พฤติกรรมการบริโภค

วลัยทิพย์ สาขลวิจารณ์ (2532) ได้กล่าวถึง วัฒนธรรมเข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการบริโภคโดยแบ่งแยกชนิดของอาหารที่มีอยู่ในแต่ละท้องที่หรือชุมชน โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ประเภทที่เชื่อว่าอาหารไม่ควรบริโภค
2. ประเภทที่เชื่อว่าอาหารบริโภคได้

1. อาหารที่ไม่ควรบริโภค

อาหารที่เชื่อว่าไม่ควรบริโภคนั้น จะมีการงดบริโภคเพียงชั่วคราวในโอกาสหรือวาระพิเศษ เช่น ช่วงการตั้งครรภ์ การอยู่ไฟ หลังคลอด หรือขณะเจ็บป่วย เหตุผลของการงดบริโภคมีหลักเกณฑ์ของความเชื่อที่แยกได้ดังต่อไปนี้ คือ

1.1 การใช้ชื่ออาหารเป็นหลัก เช่น หญิงมีครรภ์ ห้ามกินข้าวตัง เพราะคำว่า ตัง มีความหมายคล้ายติดตัง ติดแน่น จะมีผลทำให้รกติดตัวแม่และไม่ยอมหลุดเวลาคลอด

1.2 การใช้รูปลักษณะของอาหารเป็นหลัก เช่น หญิงมีครรภ์ ห้ามกินของปิ้ง ของเผา เพราะจะทำให้เด็กที่คลอดออกมาอมเขียวแห้ง หรือห้ามกินกล้วยแปด เพราะกลัวจะมีลูกแปด

1.3 การใช้คุณสมบัติของอาหารเป็นหลัก เช่น คุณสมบัติร้อน-เย็น อันเป็นความเชื่อของคุณสมบัติที่มีอยู่ในอาหาร ซึ่งลักษณะร้อน-เย็นนี้ จะเป็นไปตามแนวทางเดียวกับการแบ่งธาตุในร่างกายคนอันมี ธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ ความสมดุลย์ในร่างกายเกิดจากความสมดุลย์ของธาตุทั้ง 4 เมื่อธาตุใดธาตุหนึ่งบกพร่องไปหรือมากเกินไป อาหารจะถูกนำมาทดแทนหรือลดอาหารบางอย่างที่จะไปเพิ่มธาตุ ดังเช่น เมื่อร่างกายอ่อนเพลียไม่สบายธาตุน้ำจะสูงต้องดื่มน้ำหรือรับประทานของเย็น เช่น

วันเส้น แดงกวา พักเขียว เนื่องจากอาหารเหล่านี้รับประทานเข้าไปแล้วจะมีธาตุน้ำมากทำให้ปริมาณน้ำในร่างกายซึ่งขณะนั้นมีอยู่มากแล้วเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้ร่างกายอ่อนแอเข้าไปอีก

1.4 ใช้สัญลักษณ์อาหารเป็นหลัก มักเกี่ยวกับเกียรติและศักดิ์ศรี เช่น นม เป็นอาหารของเด็ก ผักปลาเป็นอาหารของหญิงมีครรภ์ เชื่อกันว่ากินแล้วจะทำให้คลอดง่าย

ความเชื่อต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นสิ่งที่ปฏิบัติต่อ ๆ กันมา บางส่วนได้เปลี่ยนแปลงไปบางอย่างก็ยังมีอยู่ อย่างไรก็ตามข้อห้ามเหล่านี้เกิดขึ้นเพราะเหตุผลทางสุขภาพอนามัยเป็นส่วนใหญ่ ในระยะหลัง ๆ เหตุผลที่แท้จริงที่แฝงอยู่เบื้องหลังข้อห้ามเลือนหายไป เหลืออยู่แต่ความเชื่อและคนรุ่นหลังอาจมองว่าไร้สาระก็เป็นได้

หลักเกณฑ์เกี่ยวกับที่มาของข้อห้ามในการกำหนดชนิดของอาหารที่บริโภค มีดังนี้คือ

1. ศาสนาแต่ละศาสนาจะมีข้อกำหนดในการห้ามบริโภคอาหารชนิดใดชนิดหนึ่ง เช่น ฮินดู ห้ามบริโภคเนื้อวัว ยิวและอิสลาม ไม่บริโภคเนื้อหมู เป็นต้น

2. ความเชื่อพื้นบ้านของประชาชนในแต่ละท้องถิ่น เช่น แนวความคิดที่ว่าร่างกายประกอบด้วยธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ หรือแนวความคิดเรื่องความไม่สะอาด ของผู้หญิงในช่วงที่มีประจำเดือนหรือภาวะตั้งครรภ์ ความเชื่อเกี่ยวกับเลขยันต์ คาถาอาคม ซึ่งผู้ที่เข้าพิธีโดยมีครูหรือผู้สักลงยันต์นั้น ต้องมีการให้สัตย์สาบานกับครูว่าจะไม่ประพฤติตนในทางเสื่อมเสีย และจะต้องไม่รับประทานอาหารบางอย่างที่ลบหลู่ความศักดิ์สิทธิ์ได้

3. ความเชื่อพื้นบ้านในเรื่องสุขภาพอนามัยและโรคภัยไข้เจ็บ (Native Theory and Concepts of Health and Disease) มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการบริโภคอาหารของคนในกลุ่มท้องถิ่นต่าง ๆ เช่น ความเชื่อเรื่องการรับประทานอาหารให้สมดุลกับธาตุในร่างกาย เป็นต้น

2. อาหารที่เชื่อว่าบริโภคได้

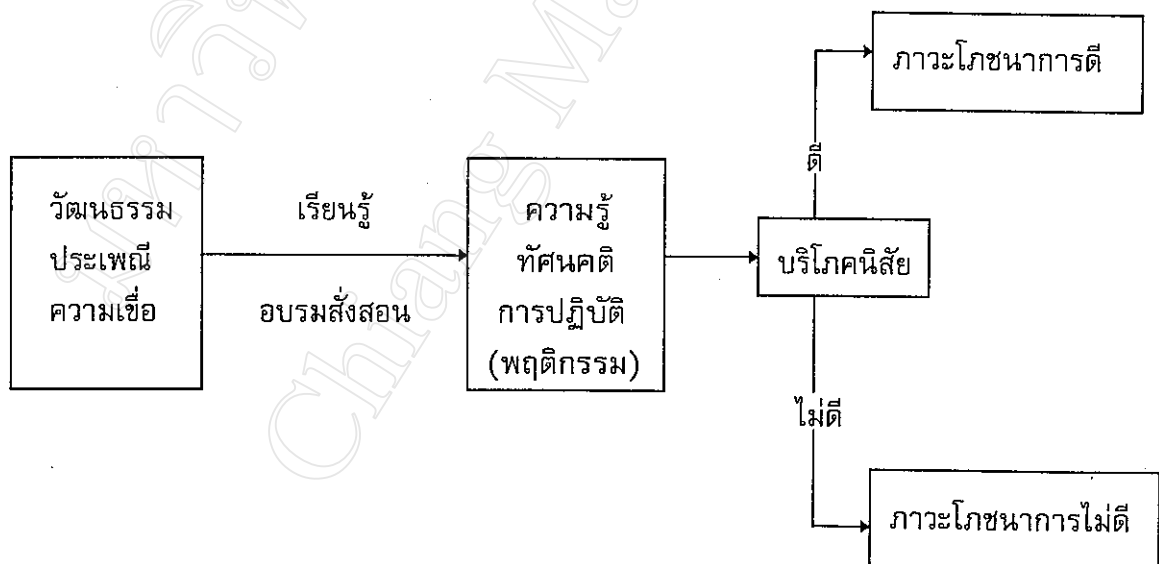
อาหารในกลุ่มนี้แบ่งแยกไปตามค่านิยมทางวัฒนธรรมที่ต่างกัน คือ

2.1 อาหารหลักตามวัฒนธรรม (Cultural Super-food) หมายถึง อาหารที่แต่ละสังคมบริโภคเป็นจำนวนมากและยกย่องว่ามีคุณค่าทางวัฒนธรรมประเพณี เช่น ข้าวเป็นอาหารหลักของคนไทย ขนมอบ เป็นอาหารหลักของคนในตะวันออกไกล มันสำปะหลังและกล้วย เป็นอาหารหลักของชนบางเผ่าในแอฟริกา เป็นต้น อาหารหลักนอกจากมีความสำคัญในแง่โภชนาการแล้ว ยังมีความสำคัญในแง่กิจกรรมและประเพณีต่าง ๆ เช่น สังคมไทยที่ถือว่าข้าวเป็นอาหารหลักจะมีพิธีกรรมเข้ามาเกี่ยวข้องหลายระดับ เช่น ในระดับประเทศ พระเจ้าแผ่นดินจะทรงเป็นประธานในพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ชาวบ้านจะมีพิธีบูชาทำขวัญ เช่น ไห้วที่นา เมล็ดข้าวทุกเม็ดถือเป็น “ลูกพระแม่โพสพ” (แทนเจ้าหญิง) ต้องเคารพบูชาไม่เหยียบย่ำ

2.2 อาหารพิเศษ (Prestige Food or Status Food) หมายถึง อาหารที่ใช้เฉพาะพิธีสำคัญ ไม่ได้รับประทานเป็นประจำ ส่วนใหญ่มักมีราคาสูงกว่าอาหารตามปกติ และไม่จำเป็นว่าจะมีคุณค่าทางโภชนาการสูง เช่น การรับประทานไก่ทองในวันขอบคุณพระเจ้า หรือการเลี้ยงในเทศกาลต่าง ๆ

2.3 อาหารที่แบ่งตามความคิดที่เกี่ยวกับร่างกายและสังคม (Physiosocio-logical food) หมายถึง อาหารที่ถูกจำกัดสำหรับบุคคลบางกลุ่ม เช่น นม เป็นอาหารสำหรับเด็กและทารก เนื้อดิบ เป็นอาหารเฉพาะผู้ชาย เป็นต้น

ปัจจัยทางวัฒนธรรมและความเชื่อในการบริโภค (Food Believes) มีผลต่อแผนการบริโภคอาหาร และทำให้กลุ่มบุคคลหรือชุมชนต่าง ๆ ถือเป็นวิถีทางในการเลือกและใช้อาหารที่ได้รับและเกิดเป็นพฤติกรรมที่เรียกว่า บริโภคนิสัย (Food Habit) ขึ้นมา

ที่มา : อ้างมาจาก วลัยทิพย์ สารลวิจารณ์ การประเมินภาวะโภชนาการทางมานุษยวิทยา และสังคม เอกสารชุดการสอน โภชนศาสตร์สาธารณสุข หน่วยที่ 1-7 มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

ไกรสิทธิ์ ดันติศิริพันธ์ และคณะ (2534, หน้า 435) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับบริโภคนิสัย เป็นพฤติกรรมที่เริ่มมาจากครอบครัว ในครอบครัวหนึ่ง ๆ ในวัยเด็กถ้าได้มีโอกาสสัมผัสรสชาติอาหารหลากหลายชนิด การรับรู้เหล่านี้จะนำไปสู่นิสัยการบริโภคอาหารต่าง ๆ เหล่านี้ด้วย เมื่อเข้าสู่วัยรุ่นความรู้เกี่ยวกับอาหารเริ่มเข้ามามีบทบาทในการเลือกรับประทานอาหารและบริโภคนิสัย จากที่ได้เรียนรู้ในวัยรุ่นนี้ จะติดตัวไปจนเป็นผู้ใหญ่ จะมีภูมิหลังมาจากครอบครัวเป็นปัจจัยเดิม ส่วนปัจจัยอื่น ๆ ที่มีความสำคัญยิ่งต่อพฤติกรรมการกินคือ ประเพณี วัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม ปัจจัยเหล่านี้จะสนับสนุนให้คนเรียนรู้เรื่องอาหาร การเลือกและค่านิยม จึงนับว่ากระบวนการสร้าง นิสัยเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนมีผลต่อสุขภาพ และก่อให้เกิดเป็นพฤติกรรมการกิน

ลือชา วรรัตน์ (2536, หน้า 1-2) มีแนวคิดว่ากลยุทธ์ทางการศึกษา เป็นกลยุทธ์ที่ถือเป็นปัจจัยหลักสำคัญ หากความไม่รู้เป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้เกิดความเชื่อผิดและนำไปสู่การมี พฤติกรรมต่าง ๆ ในการบริโภค นับตั้งแต่การเลือกซื้อหาอาหารมา บริโภค พฤติกรรมในการเก็บ ถนอมอาหารไว้บริโภคในระยะยาว เพื่อป้องกันความขาดแคลนหรือเพื่อความประหยัดก็ตาม พฤติกรรมในการแบ่งปันและการกระจายอาหารภายในครอบครัวและเพื่อนบ้านหรือชุมชนที่อยู่อาศัย เกิดความเท่าเทียมหรือความเหลื่อมล้ำกันในการได้กินอาหาร ที่มีปริมาณเพียงพอและมี คุณค่าครบถ้วน ตลอดจนมีสัดส่วนของสารอาหารที่ถูกต้อง เหมาะสม ทั้งหมดเป็นผลมาจาก พฤติกรรมทั้งสิ้นจะส่งผลต่อภาวะโภชนาการของแต่ละบุคคล แต่เนื่องจากพฤติกรรมโภชนาการ รวมถึงเรื่องการปฏิบัติตนในการบริโภคอาหารทุกชั้นทุกตอน ไม่ได้ถูกกำหนดด้วยความรู้แต่เพียง อย่างเดียว จะต้องมีความเชื่อ ค่านิยม มีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และเงื่อนไขอื่น ๆ เช่น ทางเศรษฐกิจเข้ามามีส่วนร่วมกำหนดอยู่ด้วย และยังต้องใช้เวลาในการสั่งสม ทั้งความรู้ ความเข้าใจ ความเชื่อ และแรงจูงใจ จึงนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติ คือ พฤติกรรมทั้งหลาย การศึกษาจึงเป็นปัจจัยหนึ่งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของคน

ฉะนั้นอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าความเคยชินในการบริโภคอาหารซึ่งบุคคลหรือกลุ่มชน ปฏิบัติจนเกิดความเคยชิน เกิดพฤติกรรมการบริโภค ความเชื่อต่าง ๆ อันพึงประสงค์และไม่พึงประสงค์เกี่ยวกับอาหาร พฤติกรรมการเลี้ยงดูเด็กในส่วนที่เกี่ยวข้องกับโภชนาการของแม่ที่จะ ถ่ายทอดพฤติกรรมการให้โภชนาการแก่ลูก การศึกษาทั้งในและนอกระบบโรงเรียนยังมีส่วนต่อการ ปรับปรุงให้มีพฤติกรรมการบริโภคที่ถูกต้อง แต่ยังคงอาศัยความรู้ ความเข้าใจ ทางจิตวิทยา มนุษยวิทยา สังคมวิทยา และพฤติกรรมศาสตร์ร่วมกัน ในการปรับเปลี่ยนความเชื่อหรือการปฏิบัติ การรับสื่อสารข้อมูลทางโภชนาการอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ทำให้เกิดความตระหนัก ยอมรับการปฏิบัติที่ถูกต้อง อันจะมีความสำคัญต่อพฤติกรรมการบริโภคที่เหมาะสมและส่งผลต่อ ภาวะโภชนาการของบุคคลทุกเพศทุกวัยอีกด้วย

3. แนวความคิดปัจจัยความเชื่อที่กำหนดพฤติกรรมของบุคคล

มีนักจิตวิทยา ได้แก่ Pavlov, Skinner, Watson และ Hall เชื่อในทฤษฎีพฤติกรรมในยุคปัจจุบันนี้เห็นว่าการพัฒนาการเป็นผลของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการเสนอแนะ สมองตอบระหว่างอินทรีย์และสิ่งแวดล้อม เขาได้ย้ำถึงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้าและการสนองตอบว่าเป็นต้นเหตุทำให้เกิดพฤติกรรม นอกจากนี้ยังมีความเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ทางพฤติกรรมของบุคคลจะเนื่องมาจากการที่บุคคลผู้นั้นมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมนั่นเอง และพฤติกรรมส่วนใหญ่ของมนุษย์จะมีสาเหตุมาจากการเรียนรู้ทั้งสิ้น สิ่งแรกที่มนุษย์ต้องกระทำก็คือพยายามปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมและสถานการณ์ใหม่ ๆ ซึ่งจำเป็นที่จะต้องมีการแสดงออกในแนวใหม่และไม่ใช้เกิดจากสัญชาตญาณการกระทำ หรือความพยายามเพิ่มพูนปรุงแต่ง การแสดงออกนี้เองที่เราเรียกว่าเป็นการเรียนรู้ (อ้างใน อบรม สนิทบาล, 2525, หน้า 15-19)

แนวคิดและทฤษฎีของ Ajzen และ Fishbein (1987) (อ้างใน ประภาเพ็ญ-สวิง สุวรรณ, 2536, หน้า 97-98) ได้อธิบายว่า การที่จะเข้าใจพฤติกรรมของบุคคล ทัศนคติ มีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อ โดยทั่วไปบุคคลที่เชื่อว่าหากกระทำพฤติกรรมอย่างหนึ่ง ผลลัพธ์จะออกมาในแง่บวกก็จะมีทัศนคติที่ดีต่อการกระทำพฤติกรรม หากเชื่อว่าผลลัพธ์จะไม่ดีก็จะมีทัศนคติไม่ดีต่อพฤติกรรมนั้น ความเชื่อนี้เรียกว่า “ความเชื่อต่อพฤติกรรม” บรรทัดฐานของกลุ่มอ้างอิงก็เกี่ยวข้องกับความเชื่อเช่นเดียวกัน แต่ก็มีความเชื่อที่แตกต่างกัน กล่าวคือ เป็นความเชื่อที่บุคคลเชื่อว่าบุคคลหรือกลุ่มคนที่พิเศษสำหรับเขา ซึ่งในที่นี้จะเรียกว่า “กลุ่มอ้างอิง” คิดว่าเขาควรหรือไม่ควรประกอบพฤติกรรมหนึ่ง ความเชื่อของบุคคลเกี่ยวกับบรรทัดฐานของกลุ่มอ้างอิงนี้เรียกว่า “ความเชื่อต่อบรรทัดฐาน” ซึ่งมีผลต่อพฤติกรรม อิทธิพลต่อความตั้งใจที่จะทำพฤติกรรม (Intention) และความตั้งใจที่จะทำพฤติกรรม จะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรม (Behavior) และการเปลี่ยนพฤติกรรมเป็นผลส่วนใหญ่มาจากการเปลี่ยนแปลง ความเชื่อ ดังนั้นอาจจะสรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงของความเชื่อควรจะทำให้มีขึ้น ถ้าจะเปลี่ยนแปลงทัศนคติของบุคคล หรือเปลี่ยนแปลงการรับรู้เกี่ยวกับบรรทัดฐาน (Norms)

ทฤษฎีของ Ajzen และ Fishbein นี้เชื่อว่า ความเชื่อเป็นองค์ประกอบที่สำคัญต่อการคาดคะเนพฤติกรรม ความเชื่อทางด้านสุขภาพจะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการปฏิบัติและพฤติกรรมอื่น ๆ ได้ เช่น พฤติกรรมของบุคคลที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการเลี้ยงดูเด็ก เป็นต้น (อ้างใน ประภาเพ็ญ-สวิง สุวรรณ, 2536, หน้า 96-98)

ประภาเพ็ญ-สวิง สุวรรณ (2536) ได้กล่าวถึง ทั้งความเชื่อและทัศนคติ ต่างก็มีบทบาทในการก่อให้เกิดพฤติกรรมการปฏิบัติและในทำนองเดียวกันการปฏิบัติก็มีส่วนที่จะช่วยให้บุคคลเกิดค่านิยม ทัศนคติที่ดี และความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งนั้นดีขึ้นด้วย และจากทฤษฎีทางสังคม จิตวิทยาและงานวิจัยหลายเรื่องได้เสนอแนะว่า ภายใต้สภาพการณ์เฉพาะอย่าง พฤติกรรมการปฏิบัติสามารถทำให้เกิดความเชื่อ และทัศนคติได้ ทฤษฎีความไม่ลงรอยกันของความรู้ (Cognitive Dissonance

Theory) ซึ่งเสนอโดย Leon Festinger (1957) ได้เสนอแนวคิดของทฤษฎีนี้ว่า ถ้าพฤติกรรมของบุคคลไม่สอดคล้องกับความรู้ หรือทัศนคติขณะนั้น บุคคลจะไม่มี ความสนใจหรือเรียกสภาพนี้ว่า ความไม่ลงรอยกันของความรู้ (Cognitive Dissonance) ผลจากสภาพการณ์นี้บุคคลจะถูกจูงใจให้แก้ไขปัญหาหรือสภาพการณ์เพื่อจะ ทำให้ความเชื่อและพฤติกรรมสอดคล้องกัน (Festinger, 1964) ถ้าพฤติกรรมนั้นบุคคลได้เคยปฏิบัติมาก่อน และไม่สามารถจะเปลี่ยนแปลงได้ บุคคลก็จะพยายามที่จะเปลี่ยนทัศนคติและความเชื่อ ดังนั้นถ้าบุคคลได้ตรวจพบว่าตนเองมีพฤติกรรมอย่างหนึ่งซึ่งขัดแย้งกับความเชื่อของตน และพฤติกรรมนั้นไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้อีก บุคคลก็จะพยายามเปลี่ยนแปลงความเชื่อของตนให้สอดคล้องกับพฤติกรรมที่ปฏิบัติ

จากแนวทางการเชื่ออำนาจในตนในการพัฒนาสุขภาพ (Health Locus of Control) จุดเริ่มต้นของ Health Locus of Control มาจากทฤษฎี Expectancy Value Theory โดยมีหลักการที่สำคัญ คือ เชื่อว่าบุคคลมีความคาดหวังที่จะทำพฤติกรรมและเชื่อพฤติกรรมนั้นมีคุณค่าต่อการส่งเสริมสุขภาพ บุคคลบางคนสามารถควบคุมการกระทำของตนเองได้โดยไม่ต้องให้ใครมาบังคับ พวกนี้จัดเป็น Internal Locus of Control บุคคลบางคนไม่สามารถควบคุมการกระทำของตนเองได้เพื่อเชื่อว่าสิ่งแวดล้อมภายนอกเป็นตัวกำหนดพฤติกรรม สิ่งแวดล้อมได้แก่ โชคเคราะห์ ดวงโอกาส และเชื่อในอิทธิพลของคนอื่น พวกนี้จัดเป็น External Locus of Control หากเราสามารถวัดได้ว่า บุคคลแต่ละบุคคลจัดอยู่ในประเภทใด พวก Internal Locus of Control การเพิ่มพูนความรู้พัฒนาความเชื่อที่ถูกต้องเขาก็สามารถใช้เหตุผลตัดสินใจปฏิบัติด้านสุขภาพได้ (ระเด่น หัสดี และ สรวงศ์ภูณี ดวงคำสวัสดิ์, 2536, หน้า 82-83)

Lyla Srinivasan (1977) ได้กล่าวถึงพฤติกรรมของมนุษย์เป็นผลจากปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม หากเข้าใจเหตุปัจจัยภายนอกได้ เราก็สามารถควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ได้ ด้วยเหตุและผลต่าง ๆ อาจทำให้แม่ที่มีบทบาทในการดูแลลูกที่ยังเล็กอยู่ได้มีการตัดสินใจเลือกรับการถ่ายทอดพฤติกรรมเกี่ยวกับการดูแลลูกตามสถานการณ์ และระบบคิดของตนเองที่มีปัจจัยจากหลาย ๆ ส่วนที่เข้ามากระทบ ทั้งปัจจัยภายในและภายนอกอย่างมีเหตุและผล ซึ่งกันและกัน (อ้างใน ชูเกียรติ สีสวรรณ์, 2534, หน้า 61)

Phillips and Feldman (1973, p.679-689) ได้ทำการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางศาสนา กับการปฏิบัติด้านสุขภาพอนามัย พบว่า พิธีกรรมทางศาสนาเฉพาะที่เกี่ยวกับการรักษาโรค ยังมีความเชื่อดั้งเดิมด้านการปฏิบัติตัวในการรักษาโรค กับการปฏิบัติด้านอนามัยของตนเอง การดูแลบุตร และครอบครัวอยู่ และมีอิทธิพลต่อทัศนคติของประชาชนต่อการปฏิบัติด้านอนามัย หรือพฤติกรรมของคนในสังคมนั้น ๆ

นอกจากระบบความเชื่อที่มีส่วนในการกำหนดพฤติกรรมของบุคคลแล้ว ยังมีปัจจัยด้านอื่น ๆ ที่มีบทบาทสำคัญอันเป็นเหตุทำให้พฤติกรรมของบุคคล ไปในทิศทางที่พึงประสงค์ตามสภาพสังคม สิ่งแวดล้อม ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณี ที่สอดคล้องกับสภาวะปัจจุบัน และวิถีชีวิตของชุมชนแต่ละแห่ง เป็นผลให้เกิดพฤติกรรมของมนุษย์อย่างเป็นเหตุเป็นผลสัมพันธ์กัน

ด้านแบบแผนพฤติกรรม สังคมชนบทให้ความรู้ ความคิด ค่านิยม ความเชื่อ และบรรทัดฐานทางปฏิบัติแก่ชาวชนบทอยู่อย่างมากตั้งแต่สมัยก่อน เมื่อความเจริญสมัยใหม่แพร่เข้าไป ความรู้ความคิดเหล่านี้จึงได้เสื่อมอิทธิพลลง มีทั้งด้านครอบครัว การศึกษา การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ นันทนาการและการอนามัย และสาธารณสุข เป็นต้น อาทิ ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว สมัยก่อนพ่อแม่เป็นคนมองหาผู้ที่จะมาแต่งงานกับลูก ให้ลูกสาวที่แต่งงานเอาใจสามี ดื่มนอน ทิ้งหลัง มีหัวหน้านำบ้านให้ถืออาวุโส ให้เคารพเชื่อฟังคนเฒ่าคนแก่ ด้านเศรษฐกิจให้รู้จักการทำมาหากินมีอาชีพต่าง ๆ การลงแขกช่วยกันทำงาน เป็นต้น ด้านการศึกษา ให้พระเป็นผู้อบรม ศีลธรรม การเป็นหัวหน้าครอบครัว การเป็นคนดีให้อ่านออกเขียนได้ ให้เรียนวิชาชีพ เป็นต้น ด้านศาสนาเองก็มีความรู้ด้านต่าง ๆ ทั้งด้านศีลธรรมทางอาชีพ จิตวิทยาและสวัสดิการสังคม เป็นต้น ด้านนันทนาการก็ให้รู้จักพักผ่อนหย่อนใจ ให้มีงานประเพณีต่าง ๆ งานสงกรานต์ การละเล่นต่าง ๆ ด้านประเพณีประจำถิ่น เป็นต้น ด้านสาธารณสุข ความรู้เรื่องยาสมุนไพร การบีบนิ้วกดเส้นให้หายเคล็ดยอก การดูแลสุขภาพ เป็นต้น

ในด้านความเชื่อและค่านิยมเกี่ยวกับการพัฒนาการ ศึกษาหาความรู้ ชาวชนบทไทยนิยมการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ นิยมผู้มีความรู้ ส่งเสริมให้ลูกหลานได้ศึกษาหาความรู้ หากฐานะทางเศรษฐกิจไม่อำนวยให้ส่งเสีย ลูกหลานได้ศึกษาเล่าเรียนในระบบการศึกษาของรัฐได้ก็จะส่งเสริมให้ลูกหลานจบการศึกษาที่มีบริการในท้องถิ่น ก็จะสนับสนุนให้เดินทางเข้าเมืองหรือกรุงเทพมหานคร ตัวชาวชนบทเองก็นิยมศึกษาหาความรู้ด้วยการหาโอกาสเดินทางเข้าสู่เมืองเพื่อเปิดหูเปิดตา หรือศึกษาหาความรู้กับผู้ทรงคุณวุฒิในท้องถิ่น ทั้งด้านศาสนา อาชีพ เรื่องการดูแลสุขภาพของตน ในชุมชนเรื่องยาและการรักษาโรค เวทย์มนต์คาถา นอกจากนั้นชาวชนบทมักยินดีรับของใหม่ อันหมายถึง การพัฒนาสังคมชนบทไทยด้านต่าง ๆ ทุกด้านหรือทุกเรื่อง (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2539, หน้า 160-162)

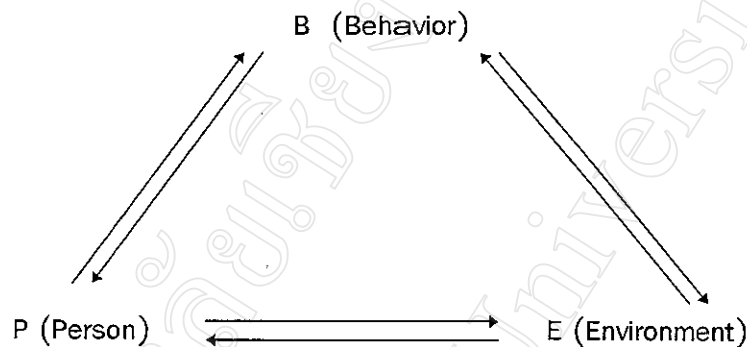
4. แนวคิดการเรียนรู้ทางสังคมและการถ่ายทอดความรู้

โสภา ชูพิกุลชัย (2521, หน้า 106) ได้ให้ความหมายของกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมว่าเป็นกระบวนการขัดเกลาอุปนิสัยและพฤติกรรมของแต่ละบุคคลด้วยการฝึกหัด โดยอาศัยสิ่งแวดล้อมในสังคมเป็นเครื่องช่วย บิดามารดาจะเป็นหน่วยสำคัญเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้นี้ โดยบิดามารดาจะเป็นผู้สอนเด็กถึงการที่เด็กจะต้องปฏิบัติตามที่สังคมต้องการ แต่บิดามารดาก็มิได้เป็นเพียงผู้เดียวเท่านั้นที่มีหน้าที่รับผิดชอบเด็ก ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องด้วยคือ ผู้ใหญ่อื่น ๆ ซึ่งได้แก่

ญาติพี่น้อง ปู่ ย่า ตา ยาย ครู อาจารย์ เป็นต้น และ โสภา ชูพิกุลชัย (2521, หน้า 31-35) ยังกล่าวอีกว่า กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมนี้ จะเริ่มขึ้นตั้งแต่แรกเกิด เป็นการควบคุมทางสังคมอย่างหนึ่งและเป็นการควบคุมจากภายในคือ ถูกอบรมสั่งสอนตั้งแต่แรกเกิดจากกลุ่มย่อยที่ห้อมล้อมบุคคลนั้น ๆ ก่อนที่จะเข้ามามีบทบาทหรือเข้ามาดำเนินชีวิตในสังคม หรือรู้จักระเบียบ กฎเกณฑ์ของสังคมโดยส่วนรวม เป็นต้น และส่วนที่มีความเกี่ยวข้องมากคือ สถาบันครอบครัว ความสัมพันธ์และความเป็นอยู่ในครอบครัวถือเป็นสิ่งสำคัญ ทั้งนี้เพราะครอบครัวมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ทางสังคมมาก กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมจะไม่สิ้นสุดแม้จะหมดวัยเด็กแล้ว แต่การปั่นและขัดเกลาบุคคลแต่ละคนจะมีต่อเนื่องเรื่อยไปตลอดชีวิต บางอย่างก็หมดไปโดยถูกทดแทนหรือครอบงำจากการเรียนรู้ใหม่ ๆ หรือจากความต้องการใหม่ ๆ ที่ชนกลุ่มใหญ่หรือแต่ละบุคคลมีส่วนเกี่ยวข้องกับการกำหนดหรือจัดตั้งขึ้นแทน แต่บางครั้งการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นนี้ก็ไม่ใช่สิ่งยากหลังจากที่เราได้ประสบการณ์และได้ทำสิ่งนั้นมาเป็นเวลานาน และมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมสังคมและพฤติกรรมของบุคคลกับการถ่ายทอดความรู้

Bandura (1977) ได้ให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการเรียนรู้ของคนส่วนใหญ่นั้นจะต้องผ่านการเรียนรู้โดยการสังเกตพฤติกรรมจากตัวแบบหรือผู้อื่นมาเป็นส่วนใหญ่ ในการเรียนรู้โดยการผ่านตัวแบบนั้นเพียงตัวแบบคนเดียว สามารถจะถ่ายทอดความคิดพร้อมไปกับการแสดงออกมา และวิถีชีวิตของคนที่ใช้อยู่ในแต่ละวันจะอยู่ในสภาพสิ่งแวดล้อมที่ไม่กว้างนัก จึงมีผลทำให้เกิดการเรียนรู้ทางด้านสังคม โดยผ่านมาจากประสบการณ์ของคนอื่น ที่เกิดจากการได้เห็น ได้ยิน โดยไม่มีประสบการณ์ตรงมาเกี่ยวข้องกับส่วนหนึ่งซึ่งคนส่วนมากจะรับรู้สิ่งต่าง ๆ ทางสังคมโดยการผ่านทางสื่อแทบทั้งสิ้น และการเรียนรู้การวางเงื่อนไขแบบการกระทำนั้น มีความเชื่อว่าพฤติกรรมของบุคคล เป็นผลพวงเนื่องมาจากการปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่เป็นตัวเสริมแรงให้เกิดการกระทำเพิ่มมากขึ้นหรือยุติการกระทำนั้น (สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, 2536, หน้า 32-33) ในทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของ Bandura (Social Learning Theory) เชื่อว่าเราสามารถจะปรับปรุงแก้ไขพฤติกรรมใหม่ที่พึงประสงค์ได้ โดยกระบวนการเรียนรู้ การเรียนรู้ใหม่นั้น จะต้องให้สอดคล้องไปกับชีวิตประจำวัน และสภาพสิ่งแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรมของผู้ปฏิบัติ กลวิธีในการก่อให้เกิดการเรียนรู้ใหม่นั้นมีอยู่หลายวิธี ได้แก่ วิธีการสร้างแรงกระตุ้นโดยการเตือนความจำให้ปฏิบัติพฤติกรรมใหม่ การก่อให้เกิดคำมั่นสัญญา โดยตัวผู้ต้องการจะเปลี่ยนพฤติกรรม วางเป้าประสงค์ของการปฏิบัติเอง ลงมือปฏิบัติและควบคุมตนเองให้เป็นไปตามแผนที่วางไว้ การวางกรอบพฤติกรรม (Shaping) การควบคุมตนเอง (Self-monitoring) เป็นต้น ในการเรียนรู้นี้อาจมีแรงสนับสนุนทางสังคม อาจเป็นบุคคลในครอบครัว เช่น สามี ภรรยา ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน และหรือเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนนั้น ๆ (อ้างใน ระเด่น หัสดี, 2536, หน้า 82-83) และแบนดูรายังอธิบายทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด

พฤติกรรมของแต่ละบุคคลว่ามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับปัจจัยอื่น ๆ อีก 2 ตัว คือ สภาพแวดล้อม (Environment) และตัวบุคคล (Person) ตามแบบจำลองดังนี้

จะเห็นได้ว่าองค์ประกอบหรือปัจจัย 3 ตัว ในกระบวนการนี้มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในลักษณะที่เกี่ยวพันหรือกำหนดซึ่งกันและกัน

P หรือตัวบุคคล หมายถึงรวมถึง ความสามารถทางกายภาพ ทักษะ สติปัญญา ความรู้ ความคิด บุคลิกภาพ สภาพจิตใจ อารมณ์ ความรู้สึกประสบการณ์ และทุกสิ่งทุกอย่างที่ประกอบกันขึ้นเป็นตัวบุคคล

B หรือพฤติกรรมที่แสดงออกมาของแต่ละบุคคลอันเป็นผลจากลักษณะของตัวบุคคลและจากสภาพแวดล้อม

E หรือสถานการณ์แวดล้อม หรือสถานการณ์และสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ล้อมรอบ ซึ่งอาจมีอิทธิพลทางด้านภาวะจิตใจ และกายภาพแก่ตัวบุคคลและการแสดงพฤติกรรมของบุคคล

ตามทฤษฎีนี้ พฤติกรรมของบุคคลจึงเป็นผลจากปฏิสัมพันธ์ของบุคคลกับสถานการณ์ มากกว่าจากปัจจัยตัวใดตัวหนึ่งตามลำพัง ประสบการณ์ที่ได้รับจากการกระทำนั้นส่วนหนึ่งจะมีผลต่อสิ่งที่บุคคลได้กลายมาเป็นและอาจส่งผลกลับที่ติดตามมาด้วยเช่นกัน พฤติกรรมจึงเป็นตัวกำหนดปฏิสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องซึ่งกันและกัน อาจต่างกันไปในแต่ละสภาวะการณ์ที่เกิดขึ้น สำหรับพฤติกรรมที่ต่างกันในช่วงเวลา ปัจจัยทางสภาพแวดล้อมอาจมีอำนาจผลักดันพฤติกรรม แต่ในเวลาอื่นปัจจัยด้านบุคคลอาจเป็นตัวกำหนดที่เหนือกว่า

นอกจากการเรียนรู้ทางสังคมที่มนุษย์ได้รับมาอันเป็นผลจากการมีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับสถานการณ์แวดล้อมแล้ว ยังมีการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นโดยการสังเกต ดูจากแบบตัวอย่างรวมทั้งผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำของบุคคลที่เป็นแบบนั้นด้วย ซึ่งจากประสบการณ์ทั้ง 2 ลักษณะนี้จะช่วยให้มนุษย์ได้รับประโยชน์อย่างกว้างขวางและพัฒนาความสามารถทางปัญญา คือ การเก็บสะสมของ

ความรู้ที่สามารถนำไปใช้ในการแก้ไขปรับปรุงพฤติกรรมในเวลาต่อมา (न्हวัน สุชาโต, 2530, หน้า 25-26)

พฤติกรรมของมนุษย์ที่เกิดขึ้นมานั้น เป็นผลเนื่องมาจากการเรียนรู้ทางสังคมแทบทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็น พฤติกรรมการกิน พฤติกรรมการเลี้ยงดูเด็ก พฤติกรรมการให้โภชนาการแก่เด็กเล็ก พฤติกรรมสุขภาพอนามัย เป็นต้น พฤติกรรมทั้งหลายไม่ได้เป็นสิ่งที่ได้รับการติดตัวมาโดยกำเนิด แต่จำเป็นต้องมีการเรียนรู้ สร้างเป็นแหล่งสะสม (ความรู้) เกี่ยวกับการแสดงพฤติกรรม หรือแบบแผนการตอบสนองใหม่ ๆ อันอาจได้มาทั้งจากประสบการณ์โดยตรงและหรือการสังเกตดูจากการกระทำของบุคคลอื่น ๆ รวมทั้งผลที่เกิดตามมาจากการกระทำนั้น คือ เรียนรู้จากประสบการณ์ของคนอื่นนั่นเอง

ระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นที่สำคัญ เริ่มถ่ายทอดกันในครอบครัว โดยใช้สื่อที่มีอยู่ในชุมชน กระบวนการถ่ายทอดความรู้ใช้วิธีสอนและปฏิบัติจริงไปพร้อมกัน ผู้สอนคือผู้ใหญ่ในครอบครัวที่มีความรู้หรือประสบการณ์ในเรื่องนั้น ๆ ผู้เรียนคือลูกหลานหรือเครือญาติที่มีแรงจูงใจจากตัวอย่างความสำเร็จในอาชีพของคนในรุ่นก่อน การถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวนี้จะเกิดขึ้นตลอดเวลา ผู้เรียนเมื่อชำนาญแล้วจะกลายเป็นผู้สอนคนรุ่นหลัง ๆ ต่อไป (ชูเกียรติ สีสวรรณ์, 2535, หน้า ข) เจื่อนใจและสถานการณ์ภายนอกที่มีส่วนกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการเรียนรู้ของประชาชนในท้องถิ่นอย่างมาก การติดต่อสื่อสารจากภายนอก การเปิดรับช่องทางข่าวสารจากสื่อมวลชนต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ การเดินทางเข้าออกติดต่อกับต่างหมู่บ้านและตัวเมืองมีความสะดวกมากขึ้น คนในหมู่บ้านมีโอกาสออกไปพบเรื่องราวจากสังคมภายนอกและมีบุคคลภายนอกเข้ามาในหมู่บ้าน มาเผยแพร่ให้กับชาวบ้านในรูปแบบต่าง ๆ การที่คนในหมู่บ้านได้มีโอกาสไปศึกษาเรียนรู้นอกหมู่บ้านในเมืองมากขึ้น ทำให้ประชาชนได้รับเรื่องราวใหม่ ๆ ซึ่งทั้งนี้อาจทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนระบบการถ่ายทอดความรู้และการรับรู้สู่พฤติกรรมการปฏิบัติตนเองและครอบครัวได้ (ชูเกียรติ สีสวรรณ์, 2535, หน้า 38-40)

สุพัตรา สุภาพ (2536, หน้า 48-51) ได้อธิบายวิธีการขัดเกลาเป็น 2 วิธี คือ การขัดเกลาหรือการถ่ายทอดความรู้ โดยทางตรงและทางอ้อม โดยทางตรงนั้นเป็นการขัดเกลาหรือถ่ายทอดที่สังคมกำหนดไว้ เป็นการบอกกล่าวว่ามีสิ่งใดควรหรือไม่ควรทำ ดี หรือไม่ดี เป็นต้น ซึ่งนับว่ามีผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพมาก เป็นการชี้แนะแนวทางในการปฏิบัติต่อบุคคลอย่างจริงจังและเจตนา เพื่อให้บุคคลสามารถวางตัวได้ถูกต้องเหมาะสมกับสถานการณ์หนึ่ง ๆ การขัดเกลาโดยตรงจะพบเห็นเสมอในครอบครัว โรงเรียน วัด สถาบันต่าง ๆ เช่น ถ้าเป็นครอบครัวก็จะอบรมลูกในรูปแบบของการบอกเล่า สั่งสอน ชมเชย ดุด่า เป็นต้น ส่วนการขัดเกลาโดยอ้อมนั้น เป็นการอบรมที่ไม่ได้บอกกันโดยตรง บุคคลได้รับประสบการณ์หรือประโยชน์จากการสังเกต หรือเรียนรู้จากการกระทำของผู้อื่น ซึ่งเป็นกระบวนการทั้งทางตรงและทางอ้อมที่มนุษย์ในสังคมหนึ่ง ๆ ได้เรียนรู้

คุณค่า กฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผนในกลุ่มหนึ่ง ๆ กำหนดหรือวางไว้ เพื่อเป็นแบบแผนของการปฏิบัติต่อกัน และทำให้บุคคลได้พัฒนาบุคลิกภาพและถ่ายทอดต่อครอบครัวและสังคม

ในด้านการถ่ายทอดทางสังคมกับการอบรมเลี้ยงดู หมายถึง กระบวนการที่บุคคลเรียนรู้วิถีทางของสังคมที่บุคคลนั้นอยู่ กระบวนการนี้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยมีผู้ทำการถ่ายทอดทางสังคมที่สำคัญคือ ครอบครัว โรงเรียน กลุ่มเพื่อน สื่อมวลชน ฯลฯ ในกลุ่มผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดทางสังคมเหล่านี้ Elkin, F. and Handel, B. (1984, อ้างใน ดุษฎี โยเหลา, 2535, หน้า 14) ครอบครัวเป็นหน่วยของการถ่ายทอดทางสังคมที่สำคัญที่สุด โดยมีบทบาทที่เด่นชัดอยู่ 2 ประการ คือ ประการแรกครอบครัวเป็นตัวกำหนดสถานภาพของเด็กับบทบาทอีกประการหนึ่งของครอบครัวคือเป็นหน่วยแรกของสังคมที่สอนให้เด็กรู้จักความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งจะมีผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพในด้านต่าง ๆ ของเด็ก และด้านสุขภาพอนามัย ภาวะโภชนาการของเด็กอีกด้วย นั่นคือบทบาทที่พ่อแม่ ผู้ปกครองถ่ายทอดให้กับเด็ก โดยอาศัยการอบรมเลี้ยงดูนั่นเอง

การถ่ายทอดความรู้ จึงรวมความหมายถึง ระบบการที่ได้รับการสั่งสม สั่งสอน ค่านิยม ความชำนาญ ทักษะ การปฏิบัติของคนในสังคมไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง การถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวและสังคม จะเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา และมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างจะอยู่บ้างตามสถานภาพของระบบต่าง ๆ ในชุมชน ทั้งที่ระบบไม่เป็นทางการมาก ๆ ไปถึงระบบที่มีแบบแผนพอสมควร ซึ่งมีผลต่อการปรับปรุงพฤติกรรมบางอย่างสู่การถ่ายทอดไปยังชนรุ่นหลังได้ประพฤติปฏิบัติตามสมควร (ชูเกียรติ สีสวรรณ์, 2535, หน้า 62)

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมจะเป็นกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมจะไม่สิ้นสุด แต่การปั้นและขัดเกลาบุคคลแต่ละคนจะมีต่อเนื่องเรื่อยไปตลอดชีวิต บางอย่างก็หมดไป โดยถูกทดแทนหรือครอบงำจากการเรียนรู้ใหม่ ๆ หรือจากความต้องการใหม่ ๆ จะก่อให้เกิดความสัมพันธ์เชื่อมโยงหรือการรวมที่สำคัญ ๆ ระหว่างบุคคลแต่ละคนกับสังคมรอบ ๆ ตัว สำหรับพฤติกรรมของมนุษย์นั้นจะสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงการคงตัวของระบบสังคม กระบวนการของการเรียนรู้ทางสังคม พฤติกรรมของคนเกิดจากตัวบุคคล สิ่งแวดล้อมและภาวะปัจจุบัน จากสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นปัจจุบัน ในภาวะหนึ่ง ๆ เป็นอย่างนั้นแล้วปรากฏออกมาในรูปของพฤติกรรมของบุคคล ไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมทางโภชนาการการเลี้ยงดูเด็ก และเป็นการขัดเกลาทางสังคม มีการถ่ายทอดความรู้ในระบบเครือญาติหรือระบบครอบครัว ซึ่งการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษญาติพี่น้องกับระบบการเรียนรู้ทางสังคม

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมการอบรมเลี้ยงดูเด็กเล็กหรือวัยก่อนเรียน ได้มีผู้ที่ให้ความสนใจทำการศึกษาในเรื่องนี้มาบ้าง ที่พอจะนำมาศึกษาส่วนที่เกี่ยวข้องได้ด้านหนึ่งตามมุมมองที่มองต่างมุมแตกต่างกันไปตามเป้าประสงค์ จุดมุ่งเน้นความสนใจ เช่น การศึกษาด้านบทบาทของ

ครอบครัวในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก การศึกษารูปแบบการอบรมเลี้ยงดู การศึกษาสภาพการอบรมเป็นต้น จากการรวบรวมผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพฤติกรรม และการอบรมเลี้ยงดูเด็ก พฤติกรรมอันน่ามียของครอบครัว พ่อที่จะแบ่งแยกออกเป็นประเด็นได้ดังนี้

เซียร์ส และคณะ (Sears et.al, 1957) ได้สรุปผลการศึกษาวิจัยเป็นจำนวนมากเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูว่า เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องตลอดชีวิตของเด็กและการอบรมเลี้ยงดูในอนาคตของเขา จากคำกล่าวนี้อาจสรุปได้ว่า พฤติกรรมการแสดงออกของบุคคลใดบุคคลหนึ่งนั้น ส่วนหนึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการอบรมเลี้ยงดูของบิดามารดาในสภาพครอบครัวอันเป็นสถาบันหลักอันดับแรกสุดที่เด็กเป็นสมาชิก อย่างไรก็ตามการที่จะอบรมเลี้ยงดูได้เหมาะสมเพียงไรนั้น บิดามารดาจะต้องประพฤติปฏิบัติให้สอดคล้องกับพัฒนาการของเด็กในแต่ละวัย ในแต่ละสภาพแวดล้อม

บรูม (Broom) กับเซลนิก (Selznick) (อ้างใน เกริกศักดิ์ บุญญานุพงศ์, 2530, หน้า 4) ได้กล่าวในงานศึกษาว่าการที่มนุษย์จะสามารถปรับตัวเข้ากับระเบียบวิธีการดำเนินชีวิตทางสังคมได้นั้น มนุษย์จำเป็นต้องได้รับการอบรมให้รู้ระเบียบของสังคม เป็นการอบรมให้รู้ถึงวิธีการที่จะมีชีวิตอยู่ร่วมกับกลุ่มและรับเอาคุณค่าของกลุ่มที่เราอยู่ด้วยมาใช้ ซึ่งบิดามารดาจะเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญ การอบรมเลี้ยงดูเด็กนั้น จึงนับว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่งต่อการดำรงชีวิตของเด็กเมื่อเติบโตขึ้นมา และเป็นการวางรากฐานการสร้างอนาคตของชาติด้วย วัยที่มีความจำเป็นที่จะต้องได้รับการอบรมให้รู้ระเบียบของสังคม ที่สำคัญที่สุดได้แก่ วัยเด็ก เพราะในวัยนี้เป็นช่วงที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาบุคลิกภาพ และพัฒนาทางด้านสุขภาพอนามัยของเด็กมากที่สุด ซึ่งบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องเป็นอย่างยิ่งก็คือ บิดา มารดา ขณะเดียวกับสุขภาพจิตของเด็กจะดีหรือเลวอย่างไรขึ้นอยู่กับภาระการของบิดามารดานั่นเอง ซึ่งได้มาจากการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการดูแลบุตร จะมีผลต่อเด็กถ้าได้รับการเลี้ยงดูที่ถูกต้องเหมาะสม ก็จะเป็นการวางรากฐานชีวิตของเด็ก และสุขภาพอนามัยที่ดีอย่างมั่นคงในอนาคต

จากการศึกษา นวลตา วันเพ็ญ (2529, หน้า 73-76) พบว่า ประสบการณ์ในการเลี้ยงทารกซึ่งสตรีส่วนมากมีอยู่แต่เดิมแล้ว นอกจากนี้ยังมีความเชื่อและการเลียนแบบการเลี้ยงดูลูกของเพื่อนบ้าน และญาติ ทำให้พฤติกรรมการเลี้ยงดูบุตรที่คล้ายคลึงกัน โดยการเอาแบบอย่างที่ดีที่ต้องการ ซึ่งมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการเลี้ยงดูบุตร แต่อิทธิพลของการศึกษาที่มีต่อพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ส่วนมากจะพบว่า การศึกษามีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมมนุษย์ ซึ่งส่วนมากจะเป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านความรู้มากกว่านั้นหมายถึงการศึกษาก็จะไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในบางพฤติกรรมเท่านั้น ส่วนพฤติกรรมการเลี้ยงดูบุตรเป็นส่วนหนึ่งของสัญชาตญาณความเป็นแม่เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย

จากการศึกษาของ ยิ่งยง เทาประเสริฐ (2530, หน้า 1-2) พบว่า ในอดีตดินแดนล้านนาจะมีการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์อันยาวนาน แต่มรดกศาสนาและวัฒนธรรมก็ยังคงสืบทอดถ่ายทอดมาถึงคนในรุ่นปัจจุบัน โดยเฉพาะในชุมชนชนบทก็ยังสืบทอดมรดกทางศาสนาและ

วัฒนธรรมไว้อย่างมาก ที่สะท้อนออกมาทางด้านวิถีชีวิต การทำมาหากิน ประเพณี พิธีกรรมและการปกครอง โดยศาสนาและวัฒนธรรมเป็นระบบคุณค่าที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนเป็นแบบแผนกำหนดพฤติกรรมของคน เพื่อให้ความสัมพันธ์ของคนกับคนและคนกับธรรมชาติประสานกลมกลืนกัน เพื่อความปกติสุขของสังคม

แต่ปัจจุบันสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วมาก ศาสนาและวัฒนธรรมล้าหลังจึงเผชิญหน้ากับการรุกรานจากวัฒนธรรมเมืองและวัฒนธรรมตะวันตก พร้อมกับระบบการผลิตแบบใหม่ที่เปลี่ยนจากการผลิตเพื่อบริโภคมาเป็นผลิตเพื่อจำหน่ายเอาเงินตรา ระบบการศึกษา ระบบธุรกิจและกระบวนการพัฒนาที่มุ่งสู่ความทันสมัย รวมทั้งระบบสื่อสารที่มีประสิทธิภาพในการครอบงำ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่ที่ขาดหลักการของวิถีชีวิตอันดีที่มีอยู่เดิม ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างวัฒนธรรมเก่ากับวัฒนธรรมใหม่ ระบบเงินตรากลายเป็นพระเจ้าที่ทุกคนต้องดิ้นรนไผ่หา ปัจจัยสี่คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย ที่เคยเป็นความจำเป็นพื้นฐานและการดำเนินชีวิตในอดีต มาบัดนี้ก็ต้องเพิ่มอีกหลายปัจจัย ไม่ว่าจะเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกสบายต่าง ๆ หรือความหรูหราฟุ่มเฟือย ล้วนมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าปัจจัยสี่เดิม ความยากจน (อยากจน) ในความรู้สึกของชาวบ้านได้ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น เมื่อไฟฟ้าและสื่อมวลชนเข้าไปถึงทุกซอกทุกมุม ที่จริงในปัจจุบัน ความอุดมสมบูรณ์และการเอื้ออำนวยของอาหารได้เพิ่มขึ้นอย่างมากทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ แต่วิถีทางที่จะได้มาซึ่งอาหารนั้นได้แปรเปลี่ยนไป การได้มาซึ่งอาหารตามวิถีทางใหม่ จึงขึ้นอยู่กับฐานะการเงินที่ดิ้นรนหามาได้ การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเร็วเกินกว่าความพร้อมที่จะก้าวทันกัน จึงทำให้ชาวบ้านต้องกระโจนเข้าสู่วิถีทางใหม่อย่างฉาบฉวย ทั้งที่ความรู้สึกนึกคิดยังคงถูกครอบงำ โดยอิทธิพลของวัฒนธรรมเดิม จึงทำให้ไม่สามารถใช้ประโยชน์สูงสุดจากวิถีชีวิตใหม่ ในขณะที่ได้ละทิ้งวิถีชีวิตอันดีที่เดิมมีอยู่ ข้าบางที่ยังนำวิถีชีวิตเดิมที่ไม่เหมาะสมกับกาลสมัยมาใช้ปนกับวิถีชีวิตใหม่ ซึ่งทำให้เกิดผลเสียมากกว่าผลดี ดังจะเห็นได้จากความเชื่อและพฤติกรรมการกินของหญิงมีครรภ์ หญิงที่อยู่ไฟและให้นมลูก และการเลี้ยงดูเด็กทารก เด็กก่อนวัยเรียน เป็นต้น ซึ่งเป็นผลมาจากวัฒนธรรมเก่ากับวัฒนธรรมใหม่ กับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมความเชื่อต่อการดำเนินวิถีชีวิตของครอบครัว ทั้งในด้านโภชนาการด้านอื่น ๆ

จากผลการวิจัยของ สุรางค์ จันทวานิช และคณะ (2537, หน้า 9) พบว่า เด็กขาดสารอาหารจะมีอาการที่สังเกตได้คือ ลักษณะขาวซีด ปากนอกกระจอก การมองเห็นในเวลากลางคืนไม่ดี เหนื่อยง่าย ซาปลายมือปลายเท้าตนเอง ลูกลำบาก คอพอก และฟันผุ อาการต่าง ๆ เหล่านี้จะไม่ปรากฏ หากแม่ให้ความสนใจกับอาหารการกิน รู้จักบำรุงร่างกาย ให้แข็งแรงสมบูรณ์ขณะตั้งครรภ์ และภายหลังคลอด ซึ่งเป็นช่วงที่ต้องให้นมลูก แม่ต้องได้รับอาหารที่ถูกหลักโภชนาการเพื่อให้มีน้ำนมมีสารอาหารที่มีคุณภาพ สามารถใช้เลี้ยงลูกได้อย่างดี ทิศนา แหมมณี และคณะ (2536, หน้า 109-119) พบว่า สภาพปัญหาของเด็กไทยสะท้อนให้เห็นว่าเด็กไทยของเรายังไม่ได้รับการตอบสนองความต้องการอย่างเพียงพอ ซึ่งจะสรุปให้เห็นถึงปัญหาหลัก ๆ ของเด็กไทยและ

การพัฒนาโดยสังเขปที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้ได้ดังนี้ ปัญหาในการพัฒนาเด็กจัดเป็นปัญหาที่ซับซ้อนอย่างมากในสังคมทุกแห่งในโลก เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกับบุคคลและสถาบันหลายฝ่ายที่อยู่ในกระบวนการอบรมปลูกฝัง ชัดเจนเด็กให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ทั้งยังขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ อีกมากมาย ปัญหาที่ถือได้ว่าเป็นวิกฤตของเด็กไทยในระดับ ปฐมวัย หรือในวัยที่ยังเป็นเด็กเล็ก สรุปได้ 5 ด้านสำคัญ ๆ ดังนี้ (คณะกรรมการพัฒนาการศึกษาอบรมและเลี้ยงดูเด็ก, 2535)

1. ปัญหาด้านตัวเด็ก
2. ปัญหาด้านการอบรมเลี้ยงดู
3. ปัญหาด้านการจัดการศึกษาปฐมวัย
4. ปัญหาด้านการบริการจัดการในการพัฒนาเด็ก
5. ปัญหาด้านอื่น ๆ อาทิ บทบาทของพ่อในการอบรมเลี้ยงดูลูกมีน้อย ปัญหาเรื่องสิทธิเด็กและสตรี เป็นต้น

สำหรับปัญหาด้านการอบรมเลี้ยงดูเด็ก

1. พ่อแม่ผู้เลี้ยงดูเด็ก ขาดความรู้เกี่ยวกับการดูแลเด็ก จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับงานวิจัยต่าง ๆ พบว่าแม่ไม่ค่อยให้ความสำคัญในเรื่องสุขนิสัยเท่าที่ควร เช่น ในเรื่องการรักษาความสะอาดของร่างกายและการขับถ่ายของเด็ก บางบ้านไม่มีส้วม พ่อแม่ขาดความรู้และไม่ตระหนักถึงความสำคัญของการสร้างสุขนิสัยที่ดีให้แก่เด็ก ไม่ได้เป็นแบบอย่างที่ดีในการสร้างสุขนิสัยที่ดีให้แก่เด็ก รวมทั้งความยากจนและนิสัยในการกินที่ไม่ถูกต้อง จึงทำให้เด็กมีปัญหาด้านสุขภาพอนามัยต่าง ๆ ตามมา

2. พ่อแม่ผู้เลี้ยงดูเด็กใช้ความเชื่อที่ส่งผลเสียต่อเด็กในการเลี้ยงดูเด็ก เช่น เชื่อว่าเด็กเป็นไข้ไม่ให้กินของแสด เช่น อาหารทะเล หรือให้เด็กที่มีอายุไม่ถึงเดือนกินข้าวต้ม เป็นต้น

3. สถาบันครอบครัวมีความมั่นคงน้อยลง ทำให้เด็กขาดความอบอุ่น เนื่องจากมีปัญหาครอบครัวแตกแยก หย่าร้าง เป็นผลทำให้เด็กไม่ได้รับการดูแลเท่าที่ควร และเกิดปัญหาสุขภาพจิตตามมา ปัญหาเศรษฐกิจทำให้มีการย้ายถิ่นเข้ามาทำงานในเมืองในอัตราสูง ทำให้เด็กถูกทอดทิ้งให้อยู่กับ ปู่ ย่า ตา ยาย ซึ่งเลี้ยงดูไปตามความขัดสนของครอบครัว รูปแบบของสถาบันครอบครัวเริ่มเปลี่ยนไปในลักษณะที่เป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น พ่อแม่ต้องทำงานนอกบ้าน ทำให้มีเวลาในการดูแลและคลุกคลีกับลูกลดน้อยลง สัมพันธภาพของพ่อแม่ลูกและบุคคลในครอบครัวไม่ใกล้ชิดและเอาใจใส่กันเท่าที่ควร ทำให้เด็กขาดความอบอุ่น มีสภาพเหมือนถูกทอดทิ้ง

4. วิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็กของผู้ใหญ่ไม่เอื้อต่อการพัฒนาเด็กเท่าที่ควร จากผลงานวิจัยจำนวนมากพบว่า ผู้ใหญ่จำนวนมากเลี้ยงดูเด็กแบบปล่อยปละละเลย ไม่สนองตอบ ความอยากรู้อยากเห็นของเด็ก ผู้ใหญ่มักใช้วิธีการเฉย ๆ ห้ามหรือขู่ให้เด็กกลัว ซึ่งเป็นวิธีการที่ไม่ช่วยส่งเสริม

พัฒนาการของเด็กเท่าที่ควร นอกจากนั้น การอบรมเลี้ยงดูเด็กยังขึ้นอยู่กับอารมณ์ของผู้ใหญ่ ทำให้การอบรมไม่คงเส้นคงวา ผู้ใหญ่มักใช้วิธีการออกคำสั่ง และมักจะเลี้ยงดูลูกตามแบบที่ตนเคยถูกเลี้ยงดูมา มีการปฏิบัติต่อลูกแต่ละเพศไม่เหมือนกัน เช่น จะเข้มงวดกับลูกสาวมากกว่าลูกชาย นอกจากนั้นผู้ใหญ่ยังมีการใช้เหตุผลน้อย และให้การกระตุ้นหรือการเสริมแรงเด็กน้อย

จากผลการศึกษาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงดูเด็ก ยังมีผลทำให้เด็กไทยในปัจจุบันยังประสบปัญหาที่เกิดจากผลกระทบด้านการพัฒนาเด็ก จากสถาบันครอบครัวและสังคม ความไม่รู้บทบาทและหน้าที่ของพ่อแม่ ความยากจน ความไม่รู้ของพ่อแม่เกี่ยวกับวิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ตลอดจนการแสดงแบบอย่างที่ไม่ดีมีผลต่อการพัฒนาการเด็ก ทั้งทางด้านสติปัญญา อารมณ์ สังคม และจิตใจของเด็กโดยตรง ซึ่งส่งผลทำให้เด็กไทยเจริญเติบโตยังไม่ได้มาตรฐานเท่าที่ควร ในเรื่องความแข็งแรง สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสติปัญญาเด็ก ในฐานะที่จะเป็นพลเมืองที่จะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ในอนาคตของสังคมไทยในภายภาคหน้าต่อไป ในด้านการอบรมเลี้ยงดูเด็กเล็ก บิดามารดาเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญมากในการถ่ายทอดความรู้และปลูกฝังพฤติกรรมต่าง ๆ สู่เด็กในช่วงแรกของชีวิต จะเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการดำเนินวิถีชีวิตต่อไปในสังคมได้อย่างถูกต้องเหมาะสม พฤติกรรมการให้โภชนาการของพ่อแม่และครอบครัว ส่งผลต่อพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ของเด็ก และภาวะโภชนาการที่ดีถ้าได้รับการดูแลตั้งแต่เริ่มแรกของชีวิต

อย่างไรก็ตามยังได้มีการศึกษาที่เกี่ยวข้องด้านความเชื่อเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ยังมีความเชื่อว่า หลังคลอดจะต้องกลับมาอยู่ไฟที่บ้านของพ่อแม่ตน ความเชื่อเรื่องการกินอาหาร หลังจากคลอดบุตรใหม่ ๆ มีข้อห้ามมากมาย เช่น ห้ามหญิงกำลังให้นมบุตร รับประทานอาหารประเภทเนื้อสัตว์ น้ำแข็ง และของแสลงอื่น ๆ จะกินได้เฉพาะของรสเผ็ดจัด ความเชื่อเกี่ยวกับความฝัน และต้องมีการนำความฝันไปเล่ากันปากต่อปาก รู้กันไปทั่วหมู่บ้าน ชาวบ้านก็จะทำขนมไปถวายวัด จนเกิดเป็นประเพณีประจำปีไป เป็นต้น (สุนัน อมรวิวัฒน์ และคณะ, 2534) ซึ่งลักษณะนี้ทำให้เกิดความเชื่อที่เชื่อมโยงไปสู่พฤติกรรมการเลี้ยงดูเด็กขึ้นในชุมชนแต่ละแห่งที่มีหลากหลายแตกต่างกันตามวัฒนธรรม ค่านิยมดั้งเดิม ที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ บางลักษณะความเชื่อจะเป็นเหตุผลซึ่งกันและกัน กับวิถีชีวิตของตนที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์

จากปัญหาด้านการบริการและการจัดการในการพัฒนาเด็กในด้านต่างๆพบว่า งบประมาณของรัฐในการพัฒนาสุขภาพอนามัยของเด็กและคุณภาพชีวิตของครอบครัวยังไม่เพียงพอ งบประมาณส่วนใหญ่ใช้เพื่อการรักษาพยาบาลผู้ป่วยเจ็บ ส่วนน้อยใช้ในการส่งเสริมสุขภาพและการป้องกันโรค ทั้งนี้ แม่และเด็ก เป็นประชากรกลุ่มใหญ่ คือ ประมาณ 2 ใน 3 ของประชากรทั่วประเทศ จึงทำให้การบริการอนามัยแม่และเด็ก ทำให้เจ้าหน้าที่สาธารณสุขเกิดการมีส่วนร่วมได้ไม่เต็มศักยภาพ ยังไม่ครอบคลุมไปถึงทุกกลุ่มเป้าหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มที่ห่างไกล และสลับซับซ้อน และยังขาดกระบวนการที่ดีในการจัดการกับปัญหา ขาดความต่อเนื่องในการดำเนินงาน และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ขาดความร่วมมือจากสถาบันครอบครัว บทบาทของพ่อในการอบรม

เลี้ยงดูลูกมีน้อย ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะสังคมไทยสนับสนุนให้ผู้ชายเป็นผู้นำครอบครัวในการประกอบอาชีพหารายได้ ทำให้มีเวลาในการเลี้ยงดูลูกน้อย หรือเห็นว่าการเลี้ยงดูลูกเป็นหน้าที่ของแม่แต่ฝ่ายเดียว พ่อไม่ควรไปยุ่งเกี่ยว ซึ่งยังเป็นความเข้าใจและการปฏิบัติที่ไม่ถูกต้อง จึงควรส่งเสริมให้พ่อเข้ามามีบทบาทในการอบรมเลี้ยงดูลูกให้มากขึ้น (ทศนา แคมมณี และคณะ, 2536, หน้า 116-118) กล่าวโดยสรุปแล้ว เด็กไทยในปัจจุบันยังประสบปัญหาที่เกิดจากผลกระทบด้านการพัฒนาเด็กจากสถาบันครอบครัวและสังคม ความไม่รับบทบาทและหน้าที่ของพ่อแม่ ความยากจน ความไม่รู้ของพ่อแม่เกี่ยวกับวิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ตลอดจนการแสดงแบบอย่างที่ไม่ดีมีผลต่อการพัฒนาเด็กทั้งทางด้านสติปัญญา อารมณ์ สังคม และจิตใจของเด็กโดยตรง ซึ่งส่งผลทำให้เด็กไทยเจริญเติบโตยังไม่ได้มาตรฐานเท่าที่ควร ในเรื่องความแข็งแรงสมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสติปัญญาของเด็ก ในฐานะที่เป็นพลเมืองที่จะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ในอนาคตของสังคมไทย ในภายภาคหน้าต่อไป

กรอบแนวคิดในการศึกษา

การศึกษาการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการให้โภชนาการแก่เด็กเล็กของมารดาในชุมชนครั้งนี้ ได้นำเอาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมกรรมการบริโภค การเรียนรู้การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ตลอดจนงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้น และได้นำประโยชน์จากการศึกษานี้ เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษาและนำไปสู่ความสัมพันธ์ของครอบครัว ที่ถ่ายทอดพฤติกรรม ความเชื่อ การดูแลเด็กเล็กในด้านการให้โภชนาการ อันจะมีผลต่อการปูพื้นฐานของชีวิตและสุขภาพของมนุษย์วัยทีทางหนึ่ง ที่ส่วนมากมักจะมองข้ามความสำคัญของปัญหานี้ไป และมองข้ามครอบครัวอันเป็นสถาบันทางสังคมหน่วยเล็กที่สุดแต่มีความสำคัญมากที่สุด เพราะเป็นส่วนที่จะมีบทบาทกำหนดพฤติกรรมต่าง ๆ ให้เกิดแก่สมาชิกในครอบครัว โดยเฉพาะในช่วงของวัยเริ่มต้นของชีวิต พ่อ แม่ และสมาชิกในครอบครัวจะถ่ายทอดความเชื่อที่เป็นความจริงหรือไม่จริง ย่อมจะมีอิทธิพลต่อการกระทำหรือพฤติกรรมของมนุษย์ ทั้งนี้เป็นไปตามคตินิยมทางสังคมวิทยาที่ว่า “หากบุคคลเชื่อว่าสิ่งนั้นเป็นจริง ก็จะเป็นจริงตามนั้น” (If people define the situation as real, it is real in its consequence) ส่วนในระดับความเชื่อของผู้อาวุโสในครอบครัว และของแม่ ในด้านการบริโภคนิสัย (Food Habit) ตั้งแต่การบำรุงครรภ์ ระหว่างตั้งครรภ์ การคลอดบุตร และหลังคลอดบุตร การอยู่ไฟ การงดของแสลง ความเชื่อในเรื่องอาหารต่อสุขภาพ ในระยะต่าง ๆ ตลอดจนการรักษาโรคเมื่อเด็กเจ็บป่วย การงดอาหารบางอย่างตามความเชื่อดั้งเดิม มีอิทธิพลมากต่อแบบแผน พฤติกรรมการให้โภชนาการแก่เด็กเล็กและวิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ความเชื่อในเรื่องของการกินอาหารที่ควรกินและควรเว้นและความเชื่อเกี่ยวกับโรคเคราะห์บุญกรรม ที่เห็นได้ชัดว่าเด็กจะได้รับการพัฒนาสุขภาพร่างกายและจิตใจอย่างไร ดีเพียงใด บางอย่างมีผลทางบวก และบางอย่างมีผลทางลบต่อพฤติกรรมการให้โภชนาการ การอบรมเลี้ยงดูเด็กเล็ก

ส่วนปัจจัยด้านสภาพทางเศรษฐกิจของครอบครัว ระดับการศึกษา อาชีพ จำนวนบุตร สถานภาพภายในครอบครัวของพ่อแม่ ซึ่งรวมเรียกว่า ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจสังคมของครอบครัว ถือได้ว่าเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อบุคคลมากที่สุดปัจจัยหนึ่ง และจัดเป็นผลทางสังคมวิทยาที่จะกระทบต่อระดับความเชื่อในด้านต่าง ๆ ด้านการบริโภค ความเจ็บป่วย สุขภาพอนามัย การดูแลเด็ก การอบรมสั่งสอนด้วย เมื่อกระแสความเปลี่ยนแปลงจากภายนอกเข้ามาสู่ชุมชนมีผลต่อแบบแผนการปฏิบัติตัวของแม่ และครอบครัวต่อการให้โภชนาการแก่เด็กเล็ก ตลอดจนความคงอยู่ในการเปลี่ยนแปลงส่งผลทำให้พฤติกรรมของคนเปลี่ยนแปลงไปอย่างเป็นระบบในเรื่องของโภชนาการ การเลี้ยงดูเด็ก การดูแลด้านสุขภาพอนามัย องค์ความรู้ด้านความเชื่อต่าง ๆ จากบรรพบุรุษ ปู่ ย่า ตา ยาย มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรรมการบริโภค และการเลี้ยงดูเด็กของครอบครัว

ในฐานะที่ผู้วิจัยเป็นนักศึกษานอกระบบ การวิจัยครั้งนี้จึงสนใจที่จะทำการศึกษาให้เข้าใจถึงพฤติกรรมการให้โภชนาการกับระบบของส่วนต่าง ๆ ที่ได้กล่าว อันจะมีผลต่อเด็กเล็ก เพื่อเป็นการปูพื้นฐานของชีวิตอีกวิถีทางหนึ่ง ซึ่งในปัจจุบันยังไม่เอื้อต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีอยู่

ดังนั้นในการวิจัยครั้งนี้ได้มีแนวคิดที่มุ่งเน้นในประเด็นดังต่อไปนี้

1. ลักษณะทางประชากร

- ครอบครัวเดี่ยว/ขยาย
- สมาชิกในครอบครัว
- สถานภาพของสมาชิก
- จำนวนสมาชิกในครัวเรือน
- จำนวนบุตร
- อาชีพ
- รายได้
- การศึกษา

2. ความเชื่อและค่านิยมกับการเลี้ยงดูเด็ก

- การบริโภค
- ความเจ็บป่วย
- สุขภาพอนามัย

3. ความสัมพันธ์ของความเชื่อและค่านิยม กับการให้โภชนาการ ด้านพฤติกรรมการให้

- อาหาร
- การดูแลเด็ก
- การเลี้ยงดู

4. ปัจจัยที่มีผลต่อความสัมพันธ์ของความเชื่อกับการให้โภชนาการของครอบครัวต่อเด็กเล็ก
- การร่วมมือกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุข
 - สื่อมวลชน
 - สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ